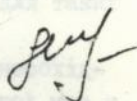

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

На правах рукопису

Шинкаренко Олена Володимирівна

**ЯВИЩЕ ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ
МОЛОДІ КІРОВОГРАДЩИНИ**

Спеціальність: 10.02.01 - українська мова

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ-1995

ІНД. № 8
АН України

011.107.2
Дисертація є рукопис

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00761139 (R)

Робота виконана у відділі
Інституту української мови

Науковий керівник

- д-р філол. наук
проф. О.О. Тараненко

Офіційні опоненти:

д-р філол. наук
проф. В.М. Брицян

канд. філол. наук
доц. О.І. Леута

Провідна організація

- Київський державний
лінгвістичний університет

Захист відбудеться "10" жовтня 1995 р. о 15⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої ради Д.01.94.01 захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при
Інституті української мови НАН України /252601, Київ, ИСП,
вул. Грушевського, 4/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
української мови НАН України.

Автореферат розіслано "10" вересня 1995 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради

Б.М. Ажнюк

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Робота належить до галузі порівняльної лексикології близько-споріднених мов і присвячена комплексному вивченню явища лексичної інтерференції в українському мовленні молоді під впливом російської мови на Кіровоградщині. На сучасному етапі розвитку лінгвістики дедалі більше уваги приділяється соціолінгвістичним дослідженням контактів, взаємозв'язків та взаємовпливів близькоспоріднених мов з метою вивчення впливу міжмовної інтерференції та можливих негативних наслідків цього явища для самобутності і чистоти кожної з контактуючих мов. Контакти української і російської мов на території півдня і сходу України, що тривають уже понад двісті років, являють собою особливо показовий матеріал для таких студій.

Актуальність реферованого дослідження визначається необхідністю вивчити стан функціонування української та російської мов у ситуації білінгвізму і тих змін, що сталися в ціннісних орієнтаціях носіїв цих мов в умовах національно-мовного відродження.

У зв'язку з цим визріла необхідність у комплексному дослідженні проблеми інтерференції в функціональному аспекті, тобто як процесу, що пов'язаний з мовною свідомістю білінгва, його психологічними й мислинневими особливостями, мотиваційною настановою спілкування. Є також актуальним вивчення інтерференції з погляду її лінгвістичного результату, у зв'язку з чим постає завдання нагромадження реального банку інтерферуючих елементів на різних мовних рівнях залежно від соціальних факторів контактуючих мов у конкретних історичних умовах. Проте традиційний шлях вивчення цього явища – від інтерферентних помилок до вияву їх причин – на даний час уже вичерпав свої можливості, тому що проста констатація мовленнєвих помилок не дозволяє встановити повний перелік структурних розходжень, які є основним джерелом інтерференції в зіставляваних мовах. Перспективнішим видається інший шлях: від структурних особливостей контактуючих мов до виявів інтерференції, від часткових випадків до систематизації фактів.

Мета дослідження полягає в комплексному вивченні лексичної інтерференції в українському мовленні молоді одного з центральних за географічним положенням регіонів України. Ця мета зумовлює необхідність розв'язання ряду завдань, серед яких головними, на наш погляд, є такі:

- визначення самого поняття інтерференції в потенційному і

реальному /функціональному/ аспектах, її природи, факторів прояву в близькоспоріднених мовах;

- нагромадження /в перспективному плані/ реального банку інтерферуючих елементів в українському мовленні населення певного регіону республіки;

- вивчення закономірностей лексичної інтерференції в конкретному регіоні залежно від соціальних, вікових та психологічних характеристик білінгвів;

- аналіз проявів інтерференції у зв'язку із зміною ціннісних орієнтацій у мовно-культурному житті суспільства /дія часового фактора/.

Основна мета і завдання роботи зумовили використання методів дослідження: у процесі лексичного аналізу співвідносних слів близькоспоріднених мов використані описовий і зіставний методи, збирання фактичного матеріалу проводилося за допомогою методу соціолінгвістичного анкетування з частковим використанням методів інтерв'ювання, безпосереднього спостереження та тестування. При обробленні результатів соціолінгвістичного анкетування використовувалися елементи статистичного методу.

Матеріалом дослідження є результати цілеспрямованого соціолінгвістичного опитування білінгвів, яке виявляє явище лексичної інтерференції в українському мовленні населення Кіровоградщини.

Лінгвістичний питальник складається з двох частин: 1/ соціологічної анкети, що включає різного роду соціальні дані про інформантів; 2/ власне питальника, що складається із завдань-тестів лінгвістичного характеру, орієнтованих на вивчення різних сторін мовної інтерференції на лексичному та фразеологічному рівнях мови.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше зроблено спробу цілісного опису форм прояву лексичної інтерференції в українському мовленні Кіровоградщини, виявлено соціальні та психологічні фактори, які зумовлюють інтерференційний процес.

Об'єктом даного дослідження є лексика українського мовлення молоді зіком від 6 до 20 років, безпосереднім предметом аналізу - явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді.

На захист виносяться такі послуження:

1. Лексична інтерференція в українському мовленні населення України зумовлена соціальними, лінгвістичними та психологічними факторами, що по-різному впливають на інтенсивність інтерферент-

них відхилень від норм української мови.

2. Під впливом екстралінгвістичних факторів /передусім соціальних умов проживання білінгвів/ кількість інтерферентних відхилень в українському мовленні населення зазнає значних змін.

3. Одним із важливих чинників виникнення інтерференційних помилок є вікові особливості сприймання і розвитку мовлення людини.

4. Основними джерелами, які визначають наявність лексичної інтерференції в мовленні населення Кіровоградської області, є як часткові відповідності в лексичних системах української та російської мов, так і низький рівень знань літературних норм цих мов їх носіями.

5. На даний час в українському мовленні населення регіону під впливом зміни ціннісних орієнтацій дещо уповільнився процес подальшого розмивання меж між лексичними системами двох /української та російської/ мов.

Проведене дослідження має велике практичне значення, оскільки спостереження в даній галузі дозволяють соціуму прогнозувати тенденції мовного розвитку. Урахування як власне лінгвістичних, так і екстралінгвістичних /культурно-історичних, демографічних, економічних і соціально-політичних/ чинників дало можливість максимально об'єктивно проаналізувати сучасну мовну ситуацію в Кіровоградській області за станом до 1994 р., одержані результати анкетування можуть стати предметом аналізу лінгвістів, соціологів, психологів і педагогів.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені в доповідях на науково-практичній міжвузівській конференції "Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу" /Кривий Ріг, 1992/, міжвузівській науковій конференції "Проблеми контрастивної лінгвістики" /Кіровоград, 1993/, науково-практичних конференціях молодих учених /Кіровоград, 1991, 1992/, на звітних конференціях кафедр Кіровоградського педагогічного інституту /1990, 1991, 1992, 1993, 1994/. Дисертація обговорена на засіданні відділу лексикології та лексикографії Інституту української мови НАН України з участю представників відділу теорії мовної комунікації та соціолінгвістики цього ж інституту.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох основних розділів, висновків, бібліографії, а також трьох додатків.

Зміст роботи. У вступі обґрунтовується вибір теми, актуальність і наукова новизна дослідження, визначається мета і завдання, методи й джерела роботи, формулюються основні положення, які виносяться на захист.

Перший розділ - "Соціологічні фактори виникнення явища лексичної інтерференції" - присвячений теоретичним засадам вивчення лексичної інтерференції в умовах білінгвізму та соціальним чинникам виникнення явища лексичної інтерференції в українському мовленні населення Кіровоградщини.

Якщо результати інтерференції в українській та російській мовах досить повно описані на рівні мовних систем і літературної мови, то особливості розмовної мови /як української, так і російської/, тобто функціональний аспект проблеми, належить дослідити.

В умовах взаємодії близькоспоріднених мов лексична інтерференція має ряд істотних особливостей, які необхідно враховувати в конкретній практичній роботі і під час аналізу теоретичних основ інтерференції при контактуванні української й російської мов у країні. Найважливішими з цих особливостей є такі:

1. Інтерференція в умовах близькоспорідненої взаємодії не торкається суттєвих основ комунікації, тобто є семантично індіферентною для більшості мовців даного соціуму. Це забезпечує взаємопорозуміння в колективі незалежно від ступеня інтерференції /в дужках відзначимо, що з цієї ж причини - близькості мов - білінгвам дуже важко не допускати різноманітних помилок в українському або російському мовленні/.

2. Лексична інтерференція має яскраво виражений двоспрямований характер: в українському мовленні активно відтворюються русизми, а в російському - українізми.

3. Сама мовленнєва поведінка того, хто володіє спорідненими мовами, принципово відрізняється від мовленнєвої поведінки людини в соціумі, де взаємодіють неспоріднені мови. Породження і сприймання мовлення в першому випадку ґрунтується головним чином, на семантичному мовному ґрунті при повному чи частковому /в залежності від рівня мовної культури/ ігноруванні формального боку комунікації. Іншими словами, той, хто говорить /слухає/, менш за все задумується над тим, які - українські чи російські - лексичні елементи використовуються в мовленні, тому що головне - правильно передати /сприйняти/ зміст повідомлення, план змісту,

тому що в будь-якому разі розуміння буде досягнуте.

Проте показником самосвідомості й культури кожного розвине-ного суспільства є постійне піклування про чистоту мовного сере-довища. Доводиться констатувати, що рівень літературного україн-ського мовлення населення регіону досить низький. Причини цього відомі: перекося в національно-мовній політиці, особливо в після-воєнний період, а звідси й неprestижність української мови, зни-ження комунікативної функції в основних сферах суспільного життя; недостатня увага до гуманітарної освіти; відсутність глибокого соціолінгвістичного аналізу мовної ситуації в Україні; недостатня кількість навчальних посібників та розробок методики викладання української мови;

поступовий і неухильний перехід за останні десятиліття шкіл з українською мовою навчання на російськомовний режим роботи /так, наприклад, у м. Кіровограді від загальної кількості учнів тільки 3,6 % навчалися в україномовних школах/ і т.ін.

Отже, для поліпшення мовної ситуації в регіоні необхідне де-тальне вивчення цього явища в мовленні населення і перш за все - встановлення об'єктивної картини стану українського мовлення, екстрата інтралінгвістичних факторів, що спричиняють подібні ма-сові відхилення. З цією метою в Кіровоградському педагогічному інституті було започатковане детальне й цілеспрямоване вивчення українського мовлення молоді Кіровоградщини. Було проаналізовано 300 письмових творів учнів 5-II класів середніх шкіл м. Кіровогра-да й 350 творів та переказів-перекладів, написаних студентами-першокурсниками різних факультетів пединституту. Крім того, про-водилося спостереження за усним мовленням учнів, студентів та міс-цевих жителів.

Було виявлено, що в писемному українському мовленні білінг-вів на лексичному рівні простежуються три основні види інтерфе-рентних відхилень.

I/ відхилень, які є типовими в українському мовленні білінг-вів і поділяються на: а/ такі, до яких інформанти без зусиль до-бирають відповідники, якщо їм указати на помилки /слова типу: лук - цибуля, сахар - цукор, воздух - повітря і т. ін./; б/ такі, що викликають певні труднощі в процесі відшукування аналогів в українській мові /очки - окуляри, потолок - стеля і т.ін./; в/ такі, щодо яких інформанти не змогли підібрати українських

відповідників /хлопчатобумажний - бавовняний, ветчина - шинка та ін/;

2/ відхилення, які трапляються рідше у зв'язку з їх низькою частотністю використання в мовленні населення даного регіону взагалі /напр.: отрасль - гадузь, улитка - равлик і т.ін./;

3/ відхилення, які зумовлені відмінністю лексичної семантики українських і російських слів, напр.: "два дні на тій неділі", "вести в мир цікавого", "ми не представляли собі, як це інтересно" і т.ін.

До окремої групи русизмів можна віднести слова, що утворюються внаслідок перекладу з російської мови на українську дієприкметників, особливо активних. Білінгви переносять з російської мови слова типу читающий, бегущий, пишущий і т. ін, майже не змінюючи їхньої форми, а лише добираючи відповідні афікси української мови. Більше того, у багатьох білінгвів викликає подив, що слова читающий, бегущий, пишущий і т.ін. перекладаються описово: який читас, який біжить, який пише і т.ін.

Соціолінгвістичний питальник складався з двох частин. До першої частини ввійшло 19 запитань, що стосувалися соціального стану опитуваних, до другої - 5 завдань, виконуючи які, інформанти обов'язково виявляли свої знання з української мови. Такі анкети були запропоновані учням чотирьох шкіл різних районів м. Кіровограда та студентам першого курсу фізико-математичного /в основному сільські жителі/ та історичного /в основному міські жителі/ факультетів педінституту.

До спитування залучалися учні різного шкільного віку - середнього /7-8 кл./ та старшого /10-11 кл./, оскільки необхідно було простежити виникнення і наявність типових інтерферентних відхилень не тільки на горизонтальному, а й на вертикальному зрізах у мовленні молоді.

Пресу українською мовою читали 19% інформантів /31 чол. від усієї кількості опитуваних/. Листи українською мовою писали 9% інформантів /15 чол./. Під час проведення диспутів, різного роду виступів перевага надавалася українській мові в україномовних школах, російській мові - в російськомовних школах. Добрими свої знання з української мови визнали 15% опитуваних /24 чол./, з російської та української - 35% опитуваних /56 чол./. За національністю 70% учнів /112 чол./ віднесли себе до українців, рідною ук-

раїнську мову назвали 58% учнів /93 чол./. У родині українську мову використовували матері у 31% учнів /50 чол./, "суржик" - у родині 58 учнів /36%/; батько використовує українську мову в родині 50 учнів /30%/, "суржик" - у родині 49 учнів /30%/. Українською мовою в родині спілкувалися 30% учнів /48 чол./, "суржилом" - 28% учнів /45 чол./; з друзями українською мовою - 30,8% інформантів /49 чол./, "суржилом" - 9,4% інформантів /15 чол./; у школі українською мовою спілкувалися 10,6% інформантів, "суржилом" - 28% інформантів /44 чол./.

Інформанти, за національністю українці, мали в своєму українському мовленні 33,6% русизмів. Інформанти, за національністю росіяни /інших національностей серед опитуваних майже не виявлено/, мали в українському мовленні 49,1% інтерферентних відхилень. Причому учні 7-8 класів мали 46,3% русизмів, 10-11 класів - 36,5% русизмів у своєму українському мовленні. Таку різницю можна пояснити тим, що в 10 класі середньої школи залишаються учні, рівень знань яких з усіх предметів вищий за середній рівень знань учнів 8-9 класів. Учні 7 класу українських шкіл допустили в українському мовленні 39,9% русизмів, 7-8 класів російськомовних шкіл - 52,7% русизмів; 11 класу україномовних шкіл - 27,4% русизмів; 10-11 класів російськомовних шкіл - 45,6% русизмів.

Отже, проведення дослідження дало змогу встановити реальну картину українського мовлення населення даного регіоду /м. Кіровоград/ в умовах близькопорідненої двомовності на 1990 рік, виявити типові інтерферентні відхилення під впливом російської мови в українському мовленні на лексичному рівні та їх кількість у залежності від соціального стану інформантів.

Після оброблення одержаних даних експерименту вирішено було провести другий та третій етапи подібного дослідження, оскільки в житті суспільства відбулися певні радикальні зміни. З прийняттям "Закону про мови" помітно змінився статус української мови: вона стала державною, почала повніше виконувати різні суспільні функції, є мовою науки та інших галузей. Постановою Ради Міністрів від 12 лютого 1991 р. було прийнято "Державну програму розвитку української мови та інших національних мов", положення якої щодо відродження української національної культури й мови, вільного розвитку культур і мов інших народів України поступово впроваджуються в життя. Почала приділятися велика увага розвитку національної

школи в країні. Так, наприклад, у Кіровоградській області та м. Кіровограді за цей час, згідно зі статистичними даними, зменшилася кількість російськомовних шкіл із 41 до 30, в т.ч. в м. Кіровограді - до 14 /було 21/. На 1 вересня 1990 р. та 1991 р. у п'яти російськомовних школах було набрано перші класи лише з українською мовою навчання /тобто за два роки в 10 школах розпочався перехід на україномовний режим роботи/ і т.ін.

Необхідно було простежити, які наслідки матиме впровадження подібних законів в життя і як це позначиться на мовній ситуації в регіоні. Крім того, вирішено було зробити більш поглиблене дослідження української лексики, яку використовують білінгви в процесі комунікації. Тому друга частина питальника зазнала радикальних змін: залишивши в основі лексичні одиниці питальника №1, було розроблено 12 завдань-тестів лінгвістичного характеру, орієнтованих на вивчення різних сторін лексичної інтерференції, кожне з яких саме по собі є гіпотезою, логічно пов'язаною з центральною проблемою дослідження. На другому етапі експерименту /у 1992 та 1993 рр./ такі питальники були розповсюджені серед молоді м. Кіровограда тих самих шкіл та студентів фізико-математичного та історичного факультетів педінституту.

У результаті аналізу заповнених респондентами анкет /всього 320/ виявилось, що кількість русизмів в українському мовленні інформантів порівняно з 1990 р. значно знизилася.

У 1992 р. для продовження дослідження було взято два сьомі класи, де викладали вчителі, що вже були знайомі з експериментом, два восьмі класи, які раніше ніякого відношення до експерименту не мали, два десяті класи - ті, в яких значна частина учнів 1990р. брала участь в експерименті, і два одинадцяті класи, які раніше ніякого відношення до експерименту не мали. У 1993 р. знову були взяті ті два сьомі класи, вчителі яких були вже знайомі з експериментом, більше того, один з них знав результати аналізу попереднього дослідження. Два восьмі класи були взяті ті, в яких таке дослідження проводилося в 1992 р., два десяті класи, які ніякого відношення до експерименту не мали раніше, і два одинадцяті класи, які втретє брали участь у проведенні експерименту. Отже, два десяті класи 1992-1993 рр. були контрольною групою.

Аналіз робіт учнів одинадцятих класів показав значне зниження інтерферентних відхилень у їхньому мовленні порівняно з ровес-

никами 1990 р. навчання. Так, у мовленні одинадцятикласників загальна кількість русизмів під час виконання перших п'яти завдань лінгвістичного характеру питальника №2, аналогічних першим п'яти завданням питальника №1, становила 22%, тоді як в українському мовленні учнів 1990 року навчання таких відхилень було 30%. Можливо, далось взнаки й те, що експеримент проводився в цих інформантів утретє, але й результат аналізу робіт учнів 10 класу теж виявив значне зниження кількості русизмів в українському мовленні респондентів: у 1990 р. вони становили 33%, у 1992 р. - 30%, у 1993 р. - 27%. Кількість русизмів у мовленні інформантів 8 класів у 1990 р. становила 50%, у 1992 р. - 46%, у 1993 р. - 44%. Кількість русизмів у мовленні інформантів сьомих класів становила в 1990 р. 53,4%, у 1992 р. - 48%, 1993 р. - 47%. Причому в класі, де вчитель знав результати попередніх досліджень, але йому не було нічого відомо про третій етап експерименту, подібних відхилень було 39%, в іншому класі - російськомовному - русизмів було 43%. Загальна кількість русизмів у мовленні інформантів у 1992 р. становила 15%, у 1993 р. - 12%.

Крім того, встановлено, що в 1990 р. у випадках, коли хтось із батьків дитини був росіянином, при визначенні національності дитини перевага віддавалася російській національності. Анкетування 1993 р. встановило, що в подібних випадках значно частіше, ніж раніше, перевага надавалася українській національності. У російськомовних батьків практично зник опір щодо вивчення їхніми дітьми української мови в дитячому садку та школі. У 1990 р. 19% інформантів надавали перевагу книгам, написаним українською мовою, у 1993 р. кількість таких інформантів збільшилася до 38%. Кількість респондентів, що спілкувалися в 1990 р. в навчальних закладах українською мовою, становила 8%, у 1993 р. ця цифра зросла до 52%. Проте слід відзначити, що при спілкуванні з рідними, друзями та знайомими подібні зміни відбуваються значно повільніше /у 1990р. українською мовою спілкувалися 30% респондентів, у 1993 р. - 38%/; у 1990 р. листи українською мовою писало 9% респондентів, у 1993 р. - 19%/.

Нами підтверджується думка, що основним фактором, який впливає на вибір мовцями мови комунікації, є саме соціальний, оскільки саме статус даної мови в даному суспільстві визначає як поширеність її використання, так і вплив на інші мови, якими паралель-

но користується населення.

Другий розділ - "Прояви явища мовної інтерференції на лексико-фразеологічному рівні українського мовлення досліджуваного регіону" - присвячений виявленню психологічних чинників виникнення в білінгвів явища лексичної інтерференції та детальному аналізу типових для них русизмів. Аналізу підлягав рівень знань побутової лексики, фразеологізмів, можливості розрізнення омонімів, синонімів та паронімів, а також переклад.

Оскільки сучасне розуміння інтерференції тісно пов'язане з психологією, значна частина даного дослідження присвячена тим психологічним факторам, які можуть істотно впливати на виникнення явища інтерференції в мовленні білінгвів.

Розвиток психолінгвістичної науки за останні роки допоміг встановити, що людина, вибираючи потрібне слово для спілкування, звертається до невеликої частини словникового складу мови: синонімічного ряду, семантичного поля, лексико-семантичної групи, що значно спрощує процес пошуку. Проте особливістю лексико-семантичних груп мови є те, що зміни, які відбуваються в окремих їх компонентах /наприклад, вплив іншої мови/, спричиняють зміни в ряді інших ланок даної лексичної групи, а інколи відображаються на лексичному складі групи в цілому. З огляду на це було визнано за необхідне детально проаналізувати українське мовлення населення регіону в рамках окремих лексико-семантичних груп з метою вияву ступеня впливу явища інтерференції на ці лексичні розряди.

Найменшу кількість помилок допущено інформантами під час виконання завдання, спрямованого на виявлення вміння інформантів оперувати українськими назвами предметів: необхідно було назвати предмети побуту, якими постійно користуються інформанти /одяг, взуття, рослини, посуд, меблі і т.ін./.

Встановлено, що під час спонтанного мовлення в процесі повсякденної комунікації україномовні інформанти при можливості вибору з синонімічного ряду слів-дублетів використовують переважно ті слова, що входять до словникового складу обох /як української, так і російської/ мов. Під час же проведення соціолінгвістичного експерименту білінгви у виборі номінацій перевагу ріддавали номінаціям, які входять тільки до складу лексики української мови, вважаючи саме їх "правильними".

Крім того, асоціації, що виникали в інформантів у процесі ви-

конання відповідних завдань під впливом певних слів-збудників /міжмовних омонімів, паронімів/, дали можливість простежити взаємозаміну значень слів однієї мови словами іншої мови у вербально-асоціативній сітці зв'язку слів у свідомості білінгвів і встановити, що відбувається значне змішування не тільки значень слів, а й процесу віднесеності цих слів до лексики саме тієї, а не іншої мови. У тих завданнях, де виявлялися знання респондентами значень міжмовних омонімів, кількість русизмів становила 26%, міжмовних паронімів - 45%.

Встановлено, що однією з причин виникнення кальок у мовленні білінгвів є не тільки внутрішньоструктурні перетворення, які відбуваються в лексико-семантичній групі або семантичному полі, а й наявність у словосполученні міжмовного омоніма, що дає можливість одне із значень слова повністю замінити іншим.

Особливі труднощі виникають у мові населення досліджуваного регіону на рівні фразеології як української, так і російської мов. Тут досить часті помилкові вживання українських фразеологізмів у російському мовленні і навпаки, не завжди мовці правильно розуміють значення фразеологізмів. Так, кількість помилкових відповідей у завданні на пояснення значення українських фразеологізмів становила 78%, російських - 74%.

Встановлено, що інформанти різних вікових груп і безвідносно до місця проживання краще виконували завдання на переклад слів з української мови на російську, ніж з російської мови на українську, що свідчить про стійкість російських номінацій у мовній свідомості населення даного регіону.

Проте повний аналіз проведеного дослідження дає можливість зробити висновок, що за останній час процес подальшого розмивання меж лексичних систем обох порівнюваних мов дещо сповільнився.

Третій розділ - "Психологічні фактори виникнення явища лексичної інтерференції в мовленні молоді" - присвячений виявленню психологічних чинників виникнення явища лексичної інтерференції в мовленні дітей, залежності кількості русизмів від вікових особливостей дитини та соціальних умов її проживання.

Вивчення мовлення дітей-білінгвів дає підстави стверджувати, що одночасне вивчення двох чи більше мов /особливо, якщо ці мови близькоспоріднені/ створює певні труднощі, оскільки на першому етапі їх вивчення дитина часто сплутує номінації навколишньої дійснос-

ті, визначені в кожній з мов, тобто в її мовленні виникає явище лексичної інтерференції. І тільки за умови послідовної уваги дорослих, спрямованої на виправлення подібних помилок, можна добитися ефективності в їх подоланні.

Відомо, що людина користується не всією системою лексичних одиниць загальнонаціональної мови, а тільки тією кількістю, яку засвіла, яка стала для неї "своєю". Для нашого дослідження становить інтерес лексика мовлення дітей старшого дошкільного віку, молодшого, середнього та старшого шкільного віку і студентів першого курсу вищих навчальних закладів, оскільки відомо, що саме в лексичці, зокрема в активному словнику мовців, найвиразніше виявляються їхні вікові та індивідуальні особливості.

З цією метою було проаналізовано 297 анкет дітей 6-7 років /жителі м. Кіровограда та Кіровоградської області/, 650 анкет дітей середнього та старшого шкільного віку /жителі Кіровоградської області/, заповнених у 1992-93 рр.. Для остаточного аналізу до цієї групи відповідей було включено результати проведеного у 1992-93 рр. дослідження серед школярів середнього та старшого шкільного віку /310 робіт/ і студентів Кіровоградського педагогічного інституту /80 робіт/.

Матеріали дослідження показують, що шестирічні діти володіють умінням сприймати завдання, поставлене перед ними експериментаторами, активно відгукуються на запрошення до участі в експерименті. Дітей, що визнали себе українцями, - 263 чол. /88% від загальної кількості респондентів наймолодшого віку/; росіян - 18 чол. /8% від загальної кількості дітей/, болгар - 8 чол., молдаван - 3 чол., 5 дітей інших національностей. Варто відзначити, що саме серед цієї групи опитуваних простежується залежність рівня українського мовлення дітей від умов їх проживання. Так, діти, що проживають у містах /Кіровоград, Світловодськ, Олександрія, Знамянка/ і виховуються в російськомовних родинах, відвідують російськомовні дитячі садки та школи, мають у своєму українському мовленні 87% русизмів. Діти, що виховуються в україномовних родинах і відвідують україномовні дитсадки та школи, навіть проживаючи у місті, мають у своєму українському мовленні 32% русизмів /позначається вплив телебачення, спілкування з ровесниками та дорослими поза дсмівкою/. Діти, що виростили в селі, мають у своєму мовленні 20% русизмів. І, звичайно, найменшу кількість русизмів серед робіт інформантів

трьох вікових груп виявлено при аналізі анкет опитуваних старшого шкільного віку та студентів вищих навчальних закладів Кіровограда. Всього було перевірено 380 робіт, що становить 24% від загальної кількості всіх одержаних анкет.

У завданні на розмежування слів української і російської мов та слів, що належать до лексики обох мов, кількість помилкових відповідей становила: в інформантів молодшого віку - 83%; середнього віку - 38%; старшого віку - 10%.

Кількість помилок у завданні на знаходження в реченнях "схованих" русизмів становила: в інформантів молодшого віку - 83%; середнього віку - 51%; старших школярів та студентів - 20%.

Кількість помилок на переклад слів з російської мови на українську становила: в інформантів молодшого віку - 97%; середнього віку - 58%; старшого віку - 32%.

Кількість помилок на переклад українських слів на російську мову становила: в інформантів молодшого віку - 97%; середнього віку - 54%; старшого віку - 26%.

Кількість допущених опитуваними помилок у завданні, де треба було виправити словосполучення, становила: в інформантів молодшого віку - 98%; середнього віку - 79%, старшого віку та студентів - 30%.

Аналіз виконання інформантами завдань /скласти кілька словосполучень або речень з поданими словами/, де в ролі поданих слів виступали міжмовні омоніми, виявив, що в дітей віком 6-7 років спостерігається різка перевага асоціацій, пов'язаних з високою частотністю вживання слів у мовленні. Причому перевага віддається асоціаціям, пов'язаних з предметністю, з означуваністю якоїсь певної речі. У старшому віці досить часто фіксувалися відповіді, пов'язані з абстрактністю мислення /типу витає в облаках/. Кількість помилок під час виконання завдання №6 становить: в інформантів молодшого віку - 69%; середнього віку - 44%; старших школярів та студентів - 12%. Кількість помилок під час виконання завдання №7 становить: в інформантів молодшого віку - 63%; середнього віку - 40%; старшого шкільного віку та студентів - 10%. Якщо під час виконання одного з завдань молодші школярі та вихованці дитячого садка розгублювалися, визначаючи, до якої з мов належать слова типу цукерка - конфета, то школярі середнього віку, відшукавши пару, здебільшого без вагань відносили слово

відповідно до української або російської мови. Переважна більшість учнів змогла пояснити більшу частину як українських, так і російських фразеологізмів. Проте значна кількість інформантів не дібрала дієслів, утворюючи фразеологізми, до слів памороку /забити/, на гамуз /знищити/. Кількість помилок під час виконання цього завдання становить: в інформантів молодшого віку - 97%; середнього віку - 89%; старших школярів та студентів - 42%.

Аналіз виконання завдання МІО /скласти словосполучення з поданими словами - міжмовними паронімами, записавши складені словосполучення у дві колонки: українські й російські/ виявив, що інформанти середнього шкільного віку, як і молодші школярі, недостатньо орієнтуються в значенні таких слів, як крам, місто, вдача, удача, брость, каблучка. Не набагато точнішими були відповіді на це завдання і старших школярів та студентів. Кількість помилок становила: в інформантів молодшого віку - 99,3%; середнього віку - 59%; старших школярів та студентів - 26%.

В останньому завданні пропонувалося дати однослівне тлумачення для значень ряду слів. Переважна більшість інформантів виконала це завдання: у більшості випадків предметам назви давалися українською мовою. Кількість помилок становила: в інформантів молодшого віку - 79%; середнього віку - 47%; старших школярів та студентів - 18%.

Зіставивши наведені цифри, можна побачити, що найменшу кількість помилкових відповідей зафіксовано в третьої групи інформантів. Психологи відзначають, що в старшому шкільному віці встановлюється досить міцний зв'язок між професійними та навчальними інтересами. Якщо в підлітка навчальні інтереси визначають вибір професії, то у старших школярів спостерігається протилежне: вибір професії сприяє формуванню навчальних інтересів. Якщо хлопак або дівчина вирішили продовжувати навчання, їм у будь-якому разі доведеться звернути увагу на вивчення української мови.

У процесі викладання практичного курсу української мови на різних факультетах Кіровоградського педагогічного інституту протягом п'яти років було відзначено, що з кожним роком знання української мови в першокурсників значно поліпшуються. Особливо це помітно за останні 2-3 роки. Це підтвердили і результати перевірки анкет, які заповнили студенти. Проте навіть серед цієї категорії опитуваних жодної роботи не виявлено без помилок. Загалом

же кількість русизмів у роботах студентів /без урахування російськомовних інформантів/ становить 6%. У результаті перевірки та аналізу всіх заповнених анкет виявлено, що 84% всіх опитуваних оцінили свої знання з української мови як не дуже добрі. Решта 14%, що визнала свої знання добрими, має в своєму українському мовленні до 65% русизмів, 2% опитуваних не дали ніякої відповіді на це питання. Інформанти, що вживають у своєму мовленні паралельно з українською російську, болгарську або молдавську мови, під час анкетування мали до 93% помилкових відповідей. Інформанти, які вживають у своєму мовленні тільки українську мову, мають у середньому до 65% помилок. Загальна кількість русизмів, виявлених в українському мовленні інформантів, становить 76%. Крім того, виявлено, що досить значна кількість дітей не знала, яку відповідь дати під час виконання того чи іншого завдання, і певна кількість завдань залишилася без відповіді.

У висновках роботи подано узагальнення результатів соціо-психолінгвістичного експерименту, проведеного в 1990-1993 рр. серед молоді Кіровоградщини, в ході якого встановлено, що лексична інтерференція в українському мовленні населення даного регіону зумовлена соціальними, лінгвістичними і психологічними факторами, які по-різному впливають на інтенсивність інтерферентних відхилень від норм української мови.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Лексична інтерференція в писемному мовленні студентів вузу // Шляхи посилення практичної спрямованості у викладанні близькоспоріднених мов: Тези доп. наук. конференції. - Одеса, 1990.
2. Шляхи вдосконалення навиків володіння українською мовою учнями середніх шкіл // Пріоритетні проблеми навчально-виховного процесу вищої та середньої школи: Тези доп. наук. конференції. - Кіровоград, 1991.
3. Якісне володіння українською літературною мовою як показник професійної майстерності майбутнього вчителя // Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу: Тези доп. та повідомлень наук.-практ. міжвузівської конференції. - Кривий Ріг, 1992.
4. Лексична інтерференція та проблема навчання української мови у вищих та середніх навчальних закладах України // Сучасні

проблеми педагогіки вищої та середньої школи: Тези доп. наук. конференції. - Кіровоград, 1992.

5. Деякі причини виникнення явища лексичної інтерференції в українському мовленні дітей 6-7 років // Відродження України: проблеми і перспективи: Тези всеукраїнської теоретичної конференції. - Кіровоград, 1993.
6. Деякі аспекти явища лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини // Проблеми контрастивної лінгвістики: Тези міжвузівської наукової конференції. - Кіровоград, 1993.

Шинкаренко Е.В. Явление лексической интерференции в украинской речи молодежи Кировоградщины. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 - украинский язык. Институт украинского языка НАН Украины, Киев, 1995.

Обследовалось влияние русского языка на украинскую речь молодежи Кировоградщины. Осуществлено практическое внедрение полученных результатов.

Ключові слова: білінгвізм, лексична інтерференція, соціо-психолінгвістика, експеримент.

Shynkarenko Olena Vclodymyrovna.

The phenomenon of interference in the young people's ukrainian speech of the Kirovohrad region.

Dissertation for the degree of candidate of philology. Speciality 10.02.01 - Ukrainian language. Institute of the Ukrainian language, of Ukrainian national academy of sciences, Kyiv, 1995.

It represents the investigation of the Russian language interference in the young people's ukrainian speech of the Kirovohrad region. The results achieved has been brought into effect.

The key-words: bilingualism, lexical interference, sociopsycholinguistics, experiment.

AB33-118

492747

- проблеми психологічної мови та конференції. - Кіровоград.
5. Деякі причини виникнення явища лексичної інтерференції в українському мовленні дітей 6-7 років // Вісник Львівського університету. - Львів, 1993.
 6. Деякі аспекти явища лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини // Проблеми контрастивної лінгвістики: Збірник міжвузівської наукової конференції. - Кіровоград, 1993.

Винярсько Е.Б. Явище лексической интерференции в украинской речи молодежи Кировоградщины. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 - украинской язык. Институт украинского языка НАН Украины, Киев, 1993.

Обследовалось влияние русского языка на украинскую речь молодежи Кировоградщины. Официально практические выдержки полученных результатов.

Ключові слова: білінгвізм, лексична інтерференція, соціолінгвістична, експеримент.

Шклярченко Олена Володимирівна.

The phenomenon of interference in the young people's Ukrainian speech of the Kirovograd region.

Thesis written for the degree of candidate of philology, Speciality 10.02.01 - Ukrainian language, Institute of the Ukrainian Language, of Ukrainian national academy of sciences, Kiev, 1993.

It represents the investigation of the Russian language interference in the young people's Ukrainian speech of the Kirovograd region. The results achieved are being brought into effect.

The key-words of this thesis: bilingualism, lexicographical interference, sociolinguistics, experiment.

Укрспд